



Deset dachavskih procesov

Bogdan Sajovic; foto: Zvone Mahovič / hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Dachavski procesi so bili slovenska različica sovjetskih čistk iz leta 1937, ko so v kolesje revolucionarnega sodstva padli tudi nekateri komunisti sami in s tem postali tisti pregovorni otroci revolucije, ki jih je le-ta požrla.

Med večjimi in odmevnimi političnimi procesi, ki smo jih že omenili, je po letu 1945 potekalo še veliko manjših. Teh je preveč, da bi lahko omenjali vsakega posebej, sicer pa je tudi dobršen del dokumentacije med desetletji izgubil. Vsekakor so politična sojenja tekla skoraj nenehno in odstranjevala ne le posameznike, pač pa cele skupine ljudi, ki

so bili kakorkoli trn v peti novi oblasti ali pa se je oblasti zdelo, da bi ji lahko bili na kakšen način nevarni. Zakoni o nacionalizaciji o agrarni reformi in druge oblike razlaščenja oziroma po domače kraje premoženja so se še vedno pacali, partija pa je bila lačna kraje in plenjenja, zato so potekali mnogi procesi zaradi »gospodarskega sodelovanja z okupatorjem«, zaradi

izmišljenih tako imenovanih gospodarskih špekulacij in črne borze ter podobno. Namen je bil »legalno« pokrasti premoženje obtoženih, kajti vsaka obsojdba je obsegala obvezno tudi zaplenbo premoženja. Obsojenih na teh manjših vsakodnevnih procesih navadno sicer niso obsodili na smrt, pravzaprav so načeloma dobivali »lažje« kazni, po nekaj let prisilnega dela. Navsezadnje

je partija pripravljala svoje znanne petletne gospodarske plane, ki so imeli utopične cilje, ki jih normalno ni bilo mogoče doseči. Zaradi tega so se zatekali k legalizirani kraji tujega premoženja in suženjskemu delu deloma s »prostovoljnimi« delovnimi brigadami, deloma pa s prisilnim delom obsojenih. Mimogrede, socialistična Jugoslavija je bila konec štiridesetih ena prvih

Eden glavnih dachavskih procesov je potekal pred Vojaškim sodiščem v Ljubljani med 20. in 24. aprilom 1948.

razlog za svoj obstoj, razlog za svoj privilegirani položaj, svojo moč, zbujači mora strah in držati pod pritiskom vse, ne le nasprotnikov, pač pa tudi svoje somišljenike. In zato potrebujejo odmevne procese. In kot se je vedno zgodilo prav v vseh socialističnih državah, se, potem ko zmanjka resničnih ali namišljenih nasprotnikov z drugega političnega pola, politična policija obrne proti svoji lastni politični opciji in začne iskati resnične ali namišljene sovražnike v lastnih vrstah. Zgodí se tisti klasični rek o revoluciji, ki žre lastne otroke.

Slovenskim udbovcem se je prikazala priložnost v letu 1947. Z obsodbami v letu 1945 je bilo še pred uradno nacionalizacijo zaplenjene precej industrije v Sloveniji. Starih lastnikov torej ni bilo več, ker so jih pobili, pozaprlji ali pa so jo pravočasno pobrisali na varno v tujino. Tudi velik del vodstvenega in tehničnega kadra je doletela enaka usoda. Na njihova mesta so prišli navadno ljudje, ki niso imeli ne znanja in ne izkušanj. Mnogi so bili na hitro priučeni. A tudi tisti, ki so imeli znanje in izkušnje, so se znašli pred različnimi

težavami: pred nesposobnimi sodelavci, ki so bili imenovani po partijski liniji in protekciji, pred zaposlenimi, ki so bili nesposobni ali nezainteresirani, pred izrabljenimi stroji, za katere ni bilo rezervnih delov, spopadali so se s pomanjkanjem surovin, z neustreznim materialom. Za nekatere je bilo krivo neznanje,

Ker predpisanih proizvodnih načrtov niso dosegali, so začeli iskati »krivce«, tako imenovane proizvodne saboterje, saj partija ni mogla priznati svojih napak. Če ni šlo za napake, je pač logično, da gre za namerno sabotažo. Pri tem pa se pojavi manjši politični problem. Delavci in nameščenci so nekoč pošteno

Slovenska Udba je tako začela graditi izmišljen primer povezanih nekdanjih taboriščnikov, ki zganjajo sabotaže po navodilih tujih obveščevalnih služb.

za druge brezbriznost, za tretje pomanjkanje in za četrte politika. Ne le popolnoma nerealni politični načrti, ki so zahtevali nerealne uspehe in dosežke, politika je delala težave tudi drugod. Iz političnih razlogov so recimo v tekstilni industriji kupovali bombaž iz Sovjetske zveze, ki je bil slabe kakovosti. To so vedeli vsi v proizvodnji, a se nihče ni upal nič reči, to bi bila sovražna propaganda. In to ni bil osamljen primer. Poleg tega se zaradi izrabljenih strojev, ki so se kvarili, ni dalo dosegati predpisanih planov, ki so bili že tako ali tako velikokrat predimenzionirani, da ne rečemo utopični.

delali za »izkoriščevalskega kapitalista«, zdaj, ko delajo »zase« in za skupnost ter gradijo svetlo prihodnost v najbolj pravični in svobodni družbi, pa zganjajo sabotaže. Partija in njena tajna policija sta, da bi se izognili tej politični čeri, začeli iskati vesplošno zaroto, ki bi bila kriva za sabotaže.

Žrtve nekdanji taboriščniki

Priložnost se je ponudila v letu 1947 z dvema večjima nesrečama v kemični industriji. Prišlo je do eksplozije oziroma požara v kemični tovarni v Medvodah in v steklarni v Hrastniku. Pri preiskavi je nekemu v tajni policiji ▶

držav na svetu, ki je podpisala mednarodno konvencijo o prepovedi prisilnega dela. Prisilno delo se je v Jugoslaviji preprosto preimenovalo v družbenokoristno delo.

Revolucija žre lastne otroke

Vendar pa to ni bilo zadosti. Komunistična partija ter njeno sodstvo in politična policija sta potrebovali velike odmevne primere, da dokažeta svojo budnost in predanost, kar je pač stalnica v vseh totalitarnih režimih. Represivni aparat mora dokazovati

Na tem procesu so sodili vojaški sodniki, sicer pa je večina dachavskih procesov potekala pred slovenskimi civilnimi sodišči, saj je Beograd menil, da je slovenska komunistična oblast pri tem obračunu pretiravala.





Na procesu v Ljubljani so enajst obtoženih obsodili na smrt. Deset so jih usmrtili, in sicer v različnih obdobjih, nekatere že kmalu po obsodbi. Trupla so zmetali v skrivne grobove, verjetno nekeje v kočevski okolici.

padlo v oči, da je bilo več zaposlenih v eni in drugi tovarni nekoč zaprtih v nacističnem taborišču v Dachauu. Še lepše, tudi na nekaterih visokih položajih na ministrstvu za industrijo je bilo več nekdanjih taboriščnikov. Slovenska Udba je tako začela graditi izmišljen primer povezanih nekdanjih taboriščnikov, ki zganjajo sabotaže po navodilih tujih obveščevalnih služb. Za osnovo so postavili tezo, da so bili vsi ti nekdanji taboriščniki v Dachauu agenti oziroma ovaduhi gestapa, ker drugače sploh ne bi preživeli taborišč, sploh pa ne bi imeli dokaj ugodnih položajev v jetniški hierarhiji, kot kapoiji, pisarji, v skladiščih, kuhinjah. V tej tezi je sicer zrno resnice, a ne toliko v sodelovanju z gestapom kot to, da so dokaj udobne položaje v taborišču v resnici pogosto imeli komunisti. Nemškimi komunistom, ki so prišli v taborišča že v letu 1933, je v vseh letih uspelo pridobiti ugodne položaje in s teh položajev so potem protežirali komunistične tovariše, ki so kasneje prišli v taborišča, večkrat tudi na račun drugih taboriščnikov. Mnogi nekomunistični taboriščniki so po vojni pisali o tej komunistični praksi.

Udbovski priskovalci pa so to

z veseljem izkoristili kot dokaz, da so bili nekdanji dachavski taboriščniki gestapovski ovaduhi in sodelavci. Naslednja komponenta je bila sodelovanje s tujino. Takoj po vojni so se organizirala združenja nekdanjih taboriščnikov in nekateri od obtoženih (predvsem komunisti in predvsem Avstrijci) so imeli stike s svojimi nekdanjimi sotaboriščniki iz tujine. Le-ti so nekajkrat prišli tudi v Jugoslavijo. To je bila druga komponenta, tretja pa je bila v tem, da so delovali po na-

sodstvo popolnoma dovolj.

Deset dachavskih procesov

Za prvi dachavski proces je bilo izbranih petnajst ljudi. Trije so bili tujci, Martin Presterl, član KP Avstrije, sicer novinar, njegova zaročenka Hildegarde Hahn in Paul Gasser, tudi komunist. Oba Avstrijca sta bila nekdanja taboriščnika in sta večkrat obiskala Jugoslavijo ter se srečala s svojimi nekdanjimi sotrpini, Hahnova pa je spremljala svoja zaročenca. Udba jih je ozna-

Slovenska partija je tako kot sovjetska obžalovala samo svoje lastne člane, ki so padli v kolesje pošasti, ki so jo sami pomagali ustvariti.

logu tujih obveščevalnih služb. Sicer ni bilo natančno rečeno katere, ampak izhajali so iz dejstva, da so Dachau osvojili Američani, da so jim padli v roke tudi arhivi z »dokazi« o sodelovanju z gestapom ter da so tako nekdanje taboriščnike imeli v pesti in jih z izsiljevanjem prisilili v sabotažo in vohunjenje. Čisto indično torej, a to je za revolucionarno

čila kot nekdanje gestapovske agente in tiste, ki so prenašali direktive tujih obveščevalnih služb v Jugoslavijo ter mimogrede še malo vohunili, ko so bili že tukaj. Od dvanajstih jugoslovanskih državljanov pa so bili obtoženi Branko Diehl, ki je bil inšpektor gozdarstva pri kontrolni vladni komisiji LRS, Stane Oswald, pomočnik ministra

za industrijo v zvezni vladi, in Karel Barle, sekretar ekonomske komisije pri CK KPS. Obtoženi so bili sodelovanja z gestapom in s tujimi obveščevalnimi službami, poleg tega pa glavni načrtovalci sabotaž. Janko Pufler, direktor Steklarne Hrastnik, Milan Stepišnik, direktor tovarne v Slovenski Bistrici, in Vladimir Ličen, direktor kemične tovarne v Mevodah, so bili obtoženi, da so neposredno odgovorni za sabotaže v tovarnah, ki so jih vodili, poleg njih pa še Jože Benegalija, delavec v Hrastniku, ki je bil obtožen, da je sodeloval pri sabotaži (namenoma naj bi bil zaprl ventil in s tem povzročil eksplozijo kotla). Benegalija je bil tudi edini, ki ni bil obtožen kot gestapovski vohun. Še nekateri drugi pa so bili obtoženi, da so bili agentje gestapa, potem pa naj bi se bili udingali tujim gospodarjem, vohunili in prikriivali druge agente, zlasti omenjene tri avstrijske komuniste, s katerimi so se srečevali. Ti obtoženi so bili Boris Kranjc in Mirko Košir, po vojni oba univerzitetna profesorja, Oskar Juranič, ki je delal kot generalni sekretar na zunanem ministrstvu, Petar Čorić, ki je bil direktor zadruga v Petrinji na Hrvaškem, in Ramo Dervišević, ki je delal v tiskarni Borba v Beogradu. Sodni proces je potekal pred Vojaškim sodiščem v Ljubljani med 20. in 24. aprilom 1948. Enajst obtoženih je bilo obsojenih na smrt, in sicer vsi razen Koširja, Čorića, Derviševića in Benegalije. Deset so jih usmrtili, in sicer v različnih obdobjih, nekatere že kmalu po obsodbi, recimo Barleta v maju 1948, druge precej kasneje, npr. Oswalda ali Diehla v novembru 1950 v Kočevju. Trupla so zmetali v skrivne grobove, verjetno nekeje v kočevski okolici. Hildegardi Hahn je bila smertna obsodba spremenjena v zaporno kazen in je bila kasneje pomilostljena. Do sredine petdesetih so pomilostili tudi druge, ki so bili obsojeni na zaporne kazni, to je Koširja (dobil je dvajset let), Benegalijo (osemnajst let), Derviševića (šestnajst let) in Čorića, ki je dobil petnajst let zapor.

Zanimivo je, da je proces dvignil precej prahu v Beogradu pa



Hildegarda Hahn je bila edina ženska med obtoženimi in obsojenimi na daschavskem procesu. Obsojena je bila na smrt, a so kasneje njeno smrtno obsodbo spremenili v zaporno kazen, pozneje pa so jo pomilostili.

1949 so jo tudi ustrelili.

Po letu premora je bil osmi dachavski proces julija 1949 proti Vekoslavju Figarju in Ivanu Ranzingerju; prvi je bil pravni referent pri ljudskem odboru v Kočevju, drugi partijski sekretar v Trbovljah, oba pa sta bila nekdanja taboriščnika. Spoznana sta bila za kriva sodelovanja z gestapom; prvi je bil obsojen na petnajst in drugi na osemnajst let zopora. Deveti proces je potekal proti Jožetu Marčanu, študentu ekonomije, a je bil oproščen! Tožilstvo je se pritožilo in višje sodišče mu je odmerilo tri leta zopora. Iz zopora se je pritožil še enkrat in bil potem v obnovljenem postopku leta 1952 spet oproščen, sicer pa je kazen tedaj že odsedel.

Zadnji, deseti dachavski proces je potekal oktobra 1949 proti Borisu Fakinu (Igorju Torkarju), ki je bil direktor direkcije za kemično industrijo, Ludviku Mrzeli, ki je bil direktor Drame, radijski in časopisni urednik, ter Marjanu Petraku, ki je bil zaposlen na gozdnem gospodarstvu v Celju. Po pritožbi tožilstva sta bili kazni Fakinu in Mrzeli povišani z devetih oziroma šestih let na dvanajst, Petrak pa je že takoj dobil osemnajst let.

Vzporednica s Sovjetsko zvezo

Večini obsojenih so v petdesetih letih znižali kazni, doletele so jih amnestije in večinoma so bili do sredine petdesetih let izpuščeni. Kot nekdanji komunisti z določenimi zvezami so bili v veliko boljši poziciji kot nekomunistične žrtve sodnih procesov v svojih pritožbah. Nekoliko je pomagalo tudi to, da jo je eden najbolj zagriženih preiskovalcev teh »špijonov in saboterjev v službi tujih obveščevalnih služb« žele leta 1952 sam pobrisal iz Jugoslavije v Kanado, kjer si je ustvaril novo življenje. Partija se je dolgo izmikala in na koncu le priznala, da je z dachavskimi procesi v bistvu brcnila v temo ter da je šlo za izmišljene

tudi v KP Avstrije, ki je protestirala zaradi preganjanja svojih članov. Beograd je sporočil slovenski Udbi, da so se po njihovem mnenju precej zaleteli in delajo škodo. Slovenska Udba je prišla na »okus« in je lomastila kot slon v trgovini s porcelanom. Odprla je preiskave proti 7.300 Slovencem in še več kot 2.000 osebam neslovenske narodnosti. Skratka, lov na čarovnice. Slišale so se tudi govornice, da v zaporih ne le zaslišujejo, pač pa tudi mučijo obtožence in vsaj trije so med preiskavo umrli, uradni dokumenti o tem pa so kasneje izginili, čeprav je vprašanje, koliko so sploh bili resnični. Beograd je namignil slovenskim organom, naj nehajo. Slovenci pa so trmarili naprej.

Zanimivo je tudi, da so naslednji procesi potekali pred slovenskimi civilnimi sodišči, ne več pred vojaškim tako kot prvi dachavski proces. Očitno je zvezna partija odklonila, da bi slovenski partiji »posodila vojsko«, da opravi končno dejanje, zato so nadaljnje obravnave, z eno izjemo, potekale pred civilnimi sodišči v Ljubljani. Na drugem dachavskem procesu v maju 1948 sta bila obsojena delavca v jeseniški železarni Jože Mavec in Franc Malenšek, prvi na enajst, drugi na osem let zopora. Malenšek ni bil obtožen sodelovanja z gestapom, verjetno zato, ker je sedel v Buchenwaldu in ne v Dachauu, oba pa sta bila obtožena škodljivega delovanja. Isti mesec je bil na tretjem procesu obsojen študent Mitja Sark na osemnajst let zopora in pol zaradi »sodelovanja z gestapom v

Dachauu«. Maja so na četrtem procesu obsodil Franca Žumerja in Alojza Veršnika, prvi je delal v jeseniški železarni, drugi je bil trgovski potnik, oba pa sta bila nekdanja taboriščnika. Obsodili so ju zaradi sodelovanja z gestapom, škodljivega delovanja in vohunjenja za tuje obveščevalne službe, in sicer na dvajset in dvanajst let.

Peti proces – proti Janku Ravnikarju (julij 1948) – je bil izjemoma spet pred vojaškim sodiščem, ker je bil obtožen tedaj vojaški obveznik na služenju vojaškega roka in je bilo zanj pristojno vojaško sodišče. Zdi se, da vojaški sodniki niso čisto verjeli »sodelovanju z gestapom v taborišču«, a so mu za vsak primer prišli deset let.

Šesti proces je avgusta 1948 potekal proti Andreju Bohnici, partijskemu sekretarju na Jesenicah, Vlastu Kopaču, ki je bil direktor zavoda za varstvo zgodovinskih spomenikov, zdravniku Romanu Vidmarju in mizarju Viljemu Brezarju. Obtoženi so bili sodelovanja z gestapom in obsojeni na smrt z izjemo Brezarja, ki je dobil šestnajst let zoporne kazni. Trije na smrt obsojeni so bili na pritožbo pomilostjeni, Kopač na dvajset let, druga dva na dosmrtno ječo. Nasprotno pa je bilo na sedmem procesu avgusta 1948, ko so sodili Rezki Barle, po rodu Nemki, ki se je kmalu po vojni poročila s Karlom Barletom. Ni bila v taborišču, obsodili pa so jo zaradi pomoči svojemu možu, ki je bil že obsojen na smrt. Dobila je osemnajst let, na pritožbo tožilstva pa so ji spremenili kazen, in sicer na ustrelitev. Januarja

obtožbe in obsodbe. A to je priznala samo za dachavske procese, ne pa tudi za druge politične procese.

To je zelo zanimiva vzporednica z nekdanjo Sovjetsko zvezo. Tudi opevani XX. referat Hruščova iz leta 1956 je »obračunal z napakami stalinizma«, vendar samo v delu, ki se je nanašal na »veliko čistko 1937«, na »strašansko leto, ko je prišlo v taborišča na tisoče najbolj predanih komunistov, starih partijcev, vojaških poveljnikov itd.«. Sovjetska partija pod Hruščovom (in tudi njegovimi nasledniki) je obžalovala samo svoje partijske tovariše, ki so padli v kolesje sistema, ki so ga sami ustvarili, samo otroke revolucije, ki jih je revolucija na koncu požrla. Vsi milijoni ljudi, ki so jih postrelili, mučili in izstradali do smrti, strpali v taborišča in zapore, pa so bili »po pravici« zaprti in pobiti. Podobno stališče je imela tudi slovenska partija, le »dachavci« in nekateri informbirojevci, njihovi partijski tovariši, so bili nekako po nedolžnem obsojeni in je to treba obžalovati, vsi drugi pa so bili preganjani, oropani, zaprti in pobiti čisto po pravici, mogoče malo pretirano in malo pregrobo, ampak v bistvu pravično. In še ena vzporednica z nekdanjo Sovjetsko zvezo: tudi v Sloveniji ni nihče nikoli odgovarjal za politične procese, preganjanje, mučenje in pobijanje. Nasprotno, tisti, ki so še živi, še danes uživajo privilegirane pokojnine. ■

Radio VIVA
FM 102.1
99.5 stereo RDS
M.Sobota tel:02/537-1949

Slave Klavora 1
9000 Murska Sobota
Slovenija
tel.: 02/537 1949
fax.: 02/537 1948
GSM: 041/34 66 46
GSM: 031/34 51 51
<http://www.radio-viva.com>
e-mail: viva@radio-viva.com